

A Previously Unknown Ecce Homo by Nikola Lazanić in Italy

Tulić, Damir

Source / Izvornik: **Ars Adriatica, 2020, 105 - 112**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.15291/ars.3195>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:474660>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Damir Tulić

Odsjek za povijest umjetnosti
 Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
 Sveučilišna avenija 4
 HR - 51000 Rijeka

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper
 Primljen / Received: 20. 9. 2020.
 Prihvaćen / Accepted: 25. 10. 2020.
 UDK / UDC: 73Lazanić, N.
 DOI: 10.15291/ars.3195

Nepoznati *Ecce Homo* Nikole Lazanića u Italiji*

A Previously Unknown *Ecce Homo*
 by Nikola Lazanić in Italy

SAŽETAK

Nikola Lazanić, rodom s Brača, najvažniji je kasnorenesansni kipar u Hrvatskoj. Njegov skulptorski opus broji svega tri signirana djela. Najranija je reljefna kamena pala iz 1578. s prikazom Bogorodice s Djetetom sa svetim Petrom i Pavlom u crkvi Svetog Petra u Nerežišću na Braču. Majstor je od 1581. do 1584. zabilježen u Rimu, a 1589. u Dubrovniku gdje za staru crkvu gradskog patrona radi svoja dva antologijska kipa, svetog Vlaha i svetog Jeronima. Nikola se bavio i slikarstvom pa je 1591. uzeo šegrtu kojem se obavezao da će ga idućih deset godina poučavati kiparstvu i slikarstvu. Zadnji majstorov spomen je potpisana oltarna pala naslikana 1593. za *Chiesa dei Carmini* u Bitontu. U članku se objavljuje nepoznata kamena bista s prikazom Krista ovjenčanog trnovom krunom – *Ecce Homo*. Nalazi se izvan izvornog konteksta u vrtu župne kuće u mjestu Noventa Padovana u istočnom predgrađu Padove. Na poprsju je majstorov potpis: NICVs . LASANEVS . F. Skulptura se hipotetski datira u deveto desetljeće 16. stoljeća, kada se pretpostavlja i majstorov boravak u Veneciji, odnosno Venetu. Također, upućuje se na mogući slikovni predložak za ovo Lazanićevo djelo, odnosno na grafiku nastalu prema Tizianovu liku *Ecce Homo*, a koja je tiskana u Veneciji u trećoj četvrtini 16. stoljeća.

Ključne riječi: Nikola Lazanić, *Ecce Homo*, Noventa Padovana, Dubrovnik, skulptura, 16. stoljeće

ABSTRACT

Nikola Lazanić, born on the island of Brač, is the most important late Renaissance sculptor in Croatia. His sculptural opus includes only three signed works. The earliest is a relief stone altarpiece from 1578 with a Madonna with the Child and St Peter and Paul in the church of St Peter in Nerežišće on the island of Brač. From 1581 to 1584, the master was active in Rome, and in 1589 in Dubrovnik, where he produced his two anthological statues, St Blaise and St Jerome, for the old church of the city's patron saint. Nikola was also a painter, so in 1591 he took an apprentice whom he pledged to teach sculpture and painting for ten years. The last mention of the master is a signed altarpiece painted in 1593 for the Chiesa dei Carmini in Bitonto. This paper focuses on a previously unknown stone bust of Christ with a crown of thorns – *Ecce Homo*. It is located outside of its original context, in the garden of the parish house in Noventa Padovana, in the eastern suburbs of Padua. The bust bears the master's signature: NICVs . LASANEVS . F. It is hypothetically dated to the ninth decade of the 16th century, when the master supposedly stayed in Venice and Veneto. Also, the author suggests a possible pictorial model for Lazanić's work, an engraving based on Titian's *Ecce Homo*, printed in Venice in the third quarter of the 16th century.

Keywords: Nikola Lazanić, *Ecce Homo*, Noventa Padovana, Dubrovnik, sculpture, 16th century

Prije sedamdeset godina Cvito Fisković je napisao kratku, no temeljnu studiju o bračkom kasnorenesansnom skulptoru Nikoli Lazaniću, definiravši mu ujedno maleni katalog koji broji svega tri potpisana kiparska djela.¹ Kako o majstoru nedostaju ključni biografski podatci, zasad je najraniji njegov spomen upravo na rodnom Braču gdje je 1578. signirao kameni retabl oltara u crkvi Svetog Petra u Nerežišću (sl. 1). Na reljefnoj pali nadvišenoj timpanom s poprsjem Boga Oca, isklesao je Bogorodicu s Djetetom između svetog Petra i Pavla, a pod Marijinim tronom ostavio je potpis NICOLAVS LASVS FECIT.² Cvito Fisković se u svojem radu, između ostalog, oslanja na informacije autora iz 19. stoljeća. Tako je već 1802. pučki župnik Andrea Ciccarelli napisao kako se Lazanić bavio i slikarstvom te da je svoja brojna i kvalitetnija kiparska djela ostavio na Braču, u Dubrovniku, Veneciji te Rimu, točnije u Vatikanu, gdje je i umro.³ Vijesti o njemu u Vječnom Gradu datiraju početkom osamdesetih godina 16. stoljeća, a kako donosi Ivan Kukuljević Sakcinski.⁴ Dana 6. kolovoza 1581. postao je član „ilirskoga zbora sv. Jeronima“, a 6. studenoga 1583. kod njega su naručeni mramorni reljevi svetog Jeronima koji su se imali postaviti na bratovštinske kuće u Rimu. Iste je godine izabran i za „gaštalda“ spomenute *confraterne* te je na toj dužnosti potvrđen u travnju 1584., a da bi potom napustio Rim. Ne znamo kamo je Lazanić iz Rima otišao, no krajem istog desetljeća nalazi se u Dubrovniku što je posvjedočeno dokumentima. Tako je 15. veljače 1589. sklopio ugovor s korčulan-

1.
Nikola Lazanić, Retabl oltara,
1578., crkva Sv. Petra, Nerežišće, o.
Brač (izvor: RADOSLAV TOMIĆ
/bilj. 2/, 189)

Nikola Lazanić, altarpiece from
1578, St Peter's church in Nerežišće
on the island of Brač

2.
Nikola Lazanić, *sveti Vlaho*, 1589.,
crkva Sv. Vlaha, Dubrovnik (foto:
D. Tulić)

Nikola Lazanić, *St Blaise*, 1589,
St Blaise's church in Dubrovnik

3.
Nikola Lazanić, *sveti Jeronim*,
1589., crkva Sv. Vlaha, Dubrovnik
(foto: D. Tulić)

Nikola Lazanić, *St Jerome*, 1589,
St Blaise's church in Dubrovnik

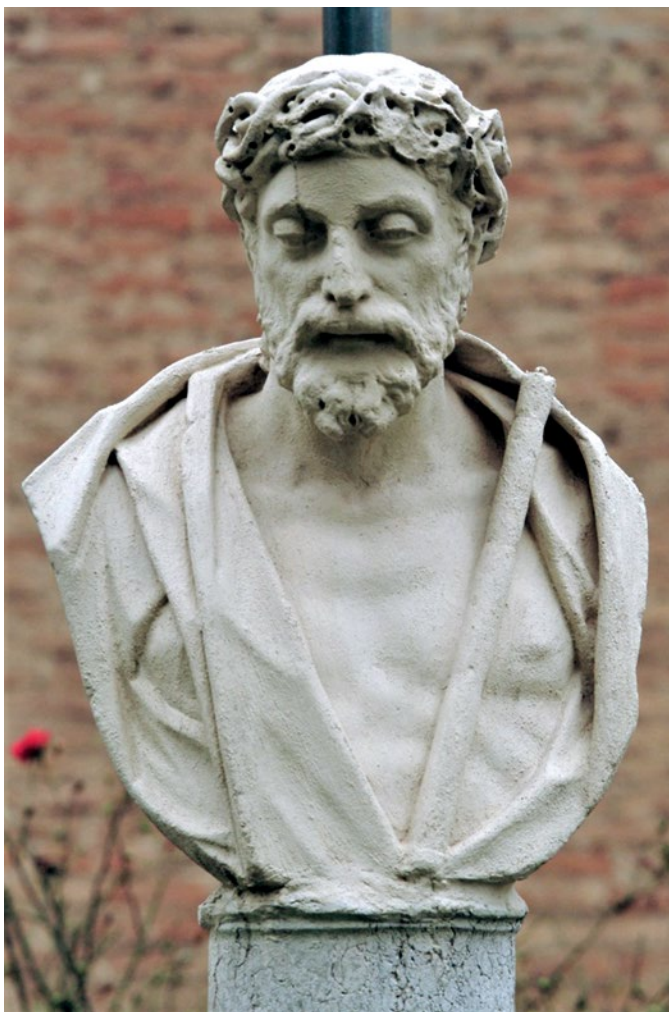
skim klesarom Andrijom Pomenićem koji mu je trebao osigurati kamene blokove za klesanje neimenovanih skulptura i ukrasa namijenjenih sakristiji stare crkve Svetog Vlaha.⁵ Dva je djela iz tog „ciklusa“ majstor i signirao (sl. 2, 3). Tako se na bazi kipa svetog Vlaha, može pročitati NICOLAVS . LASANEVS . DALMATA . BRACis . F, a na postolju skulpture svetog Jeronima stoji: NICOLAVS . LASANEVS . DALMATA . BRACH:is FA:t. Kada je veliki požar u noći s 24. na 25. svibnja 1706. uništio crkvu Svetog Vlaha, sakristija je ostala uglavnom neoštećena, pa su kipovi koji su se ondje nalazili ciljano iskorišteni pri opremanju nove građevine, podignute između 1706. i 1715. prema projektu Marina Gropellija (Venecija, 1662. – 1721.).⁶ Tako je nad vrata zapadne sakristije postavljen kip svetog Jeronima, dok je u nju smješten onaj svetog Vlaha, a od 1976. na sadašnje mjesto, to jest na zid s lijeve strane ulaza u crkvu. Za još dvije starije kamene skulpture vjeruje se da potječu iz stare sakristije, a također su inkorporirane u interijer baroknog zdanja. Tako je kip svetog Petra postavljen u nišu nad vrata istočne sakristije, kao pandan svetom Jeronimu, a skulptura Uskrslog Krista smještena je u nišu nad portalom s unutrašnje strane pročelja. Te je intrigantne kipove svetog Petra i Krista 1871. Lazaniću pripisao Stijepo Skurla, a po-

slije ih je Cvito Fisković isključio iz majstorova kataloga.⁷ Ovim se djelima nedavno vratio Radoslav Tomić iskazujući naklonjenost Skurlinoj pretpostavci, ali zadržavajući pritom i opravdan oprez, posebno kada je riječ o izvrsnoj skulpturi Spasitelja.⁸

Godine 1591. Lazanić nakratko ponovno boravi u Rimu što potvrđuju dokumenti iz Zavoda svetog Jeronima.⁹ Međutim, kipar se brzo vraća u Dubrovnik u kojem se udomaćio, tako da je već 1. srpnja 1591. sklopio ugovor s Vickom Pitkovićem, pokojnog Tripuna, iz Kotora da će ga sljedećih deset godina u svojoj radionici poučavati kiparstvu i slikarstvu.¹⁰ To bi značilo da je majstor u tom trenutku namjeravao idućih deset godina boraviti u Dubrovniku. Lazanićeva se radionica spominje kod crkve Svetog Sebastijana te je on ondje 1592. godine Nikoli Sfondratu prodao mramorni kip svetog Roka.¹¹ Posljednja vijest o majstoru nosi nadnevak iduće, 1593. godine, a vezuje se s jedinim njegovim do sada poznatim djelom na području Italije. Riječ je o slikanoj oltarnoj pali s prikazom *Bogorođice s Djetetom sa svetim Nikolom i Ilijom* u *Chiesa del Carmine* u Bitontu, a na kojoj stoji potpis NICOLAVS . DALAMATA . SCULPTOR . F . 1593.¹² Uz ova signirana Lazanićeva djela, kao njegov rad prepoznata je mramorna glava starca pronađena u jednom grobu u dominikanskoj crkvi u Dubrovniku.¹³ Iznimna izvorna kvaliteta ovog fragmenta nekad veće skulpture može se vidjeti na staroj fotografiji prije negoli je glava nepovratno oštećena te poslije restaurirana. Na kipara su tijekom boravka u Italiji svakako mogli utjecati majstori djelatni u Rimu krajem 16. stoljeća.¹⁴ Također u Lazanićevim je djelima, zamijećen diskretni utjecaj venecijanskog kipara Alessandra Vittorije (Trento, 1525. – Venecija, 1608.), kao i odjeci „majstora iz mletačke škole Jacopa Sansovina“ (Firenca, 1486. – Venecija, 1570.).¹⁵ Ipak, na temelju ovog malobrojnog opusa teško je pobliže govoriti o izravnoj ulozi nekog majstora na Nikolina kiparska ostvarenja.

Spomenutim Lazanićevim djelima ovdje treba priključiti nepoznati kip identificiran pri terenskom istraživanju u Venetu. Riječ je o poprsju *Ecce Homo*, odnosno Krista okrunjenog trnjem i ogrnutog plaštem s trstikom naslonjenom na gola prsa (sl. 4).¹⁶ Ono se nalazi izvan izvornog konteksta, postavljeno na vitki kameni stup u vrtu župne kuće u mjestu Noventa Padovana, zapravo istočnom predgrađu Padove.¹⁷ Kristovo je poprsje izrađeno od mekog kamena (pietra tenera di Vicenza) čija je površina znatno oštećena atmosferilijama, ali i recentnim vapnenim premazom. Stražnji dio kipa nije obrađen, već je otklesan kako bi se reducirala njegova težina (sl. 5). Željezna alka usadena u poleđinu poprsja služila je za pričvršćivanje uza zid ili vjerojatnije za stjenku niše. S lijeve strane bočnog ruba plašta u kapitali stoji natpis NICVVS . LASANEVS . F (sl. 6). Ova signatura jasno govori da je autor djela upravo Nikola Lazanić. Neprepoznata je skulptura uvrštena u popis dobara koje pripadaju biskupiji Padova, odnosno Talijanskoj biskupskoj konferenciji uz napomenu kako je možda riječ o venecijanskoj radionici iz 19. stoljeća.¹⁸ Osim potpisom zajamčenog djela, *Ecce Homo* se može i uvjetno usporediti s malobrojnim poznatim Lazanićevim ostvarenjima. Deskriptivnost detalja, poput trnove krune spletene od više šiba s mnoštvom rupica izrađenih svrdlom, podsjeća na minuciozno izrađene detalje plašta svetog Vlaha ili majstorski isklesane perforirane vijugave brade dubrovačkog Parca. Isusovo napućeno, ali ujedno i smireno te produhovljeno lice oživljeno je meko klesanim i uvjerljivo dočaranim obrazima, poput onih na fizionomijama svetog Vlaha ili Jeronima. Valja istaknuti i načelnu sličnost kod klesanja Kristove fizionomije s izvornim stanjem glave starca iz dubrovačkih dominikanaca. Spasiteljevi realistično isklesani obrazi te kuglaste oči naglašenih rubova kapaka s urezanim zjenicom, kao i nadignuta gornja usnica, elementi su koji doista nalikuju na izvedbu mramorne dubrovačke glave.

Valja kazati kako je prikaz *Ecce Homo* bio naročito omiljen u posttridenstkoj umjetnosti gdje je lik izmučenog Spasitelja okrunjenog trnovom krunom, zaogrnutog skrletnim plaštem i poput žezla postavljenom trstikom u ruci, poticao na pobožnost i suosjećanje. Popularizaciji ovog motiva doprinio je naročito slavni Tizian (Pieve di

5.
Nikola Lazanić, *Ecce Homo*,
Noventa Padovana (foto: Carlo
Cavalli)

Nikola Lazanić, *Ecce Homo*,
Noventa Padovana

4.
Nikola Lazanić, *Ecce Homo*,
Noventa Padovana (izvor:
Diocesi di Padova, Ufficio beni
culturali)

Nikola Lazanić, *Ecce Homo*,
Noventa Padovana

6.
Nikola Lazanić, *Ecce Homo*,
Noventa Padovana (foto: Carlo
Cavalli)

Nikola Lazanić, *Ecce Homo*,
Noventa Padovana

Cadore, 1490. – Venecija, 1576.) naslikavši desetak varijanti ove teme.¹⁹ Upozoreno je kako se Nikola Lazanić, i sam slikar, mogao služiti grafičkim listovima ili crtežima prikupljenima za vrijeme boravka u Italiji.²⁰ U tom je kontekstu Lazanićevu inspiraciju za *Ecce Homo* moguće pronaći upravo na grafičkom listu s prikazom iste teme. Naime, nepoznati je majstor izradio reprodukciju Tizianova djela, koju je u Veneciji tiskao Luca Bertelli (sl. 7).²¹ On je bio aktivan u Padovi između 1564. i 1566., da bi potom u Veneciji otvorio trgovinu kod crkve San Bartolomeo. Tamo je do 1589. prodavao knjige i pojedinačne grafičke listove s prikazima slavni umjetničkih djela, što su ih izveli Agostino Carracci, Martino Rota, Tizian, Michelangelo, Giacomo Franco i drugi.²² Sličnost Lazanićeva kipa i predloška uočljiva je u blago pognutom licu Krista, naglašenih očiju spuštenog pogleda te guste isprepletene trnove krune s mnoštvom bodlji (sl. 8, 9). Bliska im je i pojednostavljena muskulatura s trstikom naslonjenom na rame. Lazanić je vješto zaogrnuo plaštem Isusova ramena te na taj

7.
Nepoznati autor prema Tizianu,
Ecce Homo, The British Museum,
London (izvor: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1950-0211-208)

Anonymous artist after Titian, *Ecce Homo*, The British Museum, London

8.
Nikola Lazanić, *Ecce Homo*,
Noventa Padovana (foto: D. Tulić)
Nikola Lazanić, *Ecce Homo*, Noventa
Padovana

9.
Nikola Lazanić, *Ecce Homo*,
Noventa Padovana, detalj
(foto: D. Tulić)
Nikola Lazanić, *Ecce Homo*, Noventa
Padovana, detail

način napravio svojevrstni okvir poprsja, baš kao što je teškim pluvijalom obrubio dubrovački kip svetog Vlaha. Krist iz Noventa Padovane potpisan je slično kao i Lazanićeva kamena pala na Braču, odnosno imenom i prezimenom, no bez pridjeva *Dalmata Brachensis*. To bi se moglo tumačiti i činjenicom da su Brač i Noventa Padovana tada bili dio Mletačke Republike. Valja zamijetiti da nasuprot načinu potpisivanja na ovim skulpturama, kada Lazanić radi djela na području Dubrovačke Republike ili u Apuliji pod vlašću Napuljskog Kraljevstva, majstor redovito poblizje naznačuje svoje dalmatinsko porijeklo.

U mnoštvu biografskih i stilskih lakuna te s iznimno malim katalogom djela, može se tek pretpostaviti da je Lazanićev *Ecce Homo* mogao nastati u devetom desetljeću 16. stoljeća. Njegova dokumentirana prisutnost u Rimu (1581. – 1584., 1591.) i Dubrovniku (1589. – 1592.) ostavlja prostor da se majstorov eventualni boravak u Veneciji ili Venetu smjesti u sredinu osamdesetih godina 16. stoljeća. Osim što se čini manje vjerojatnim da je u Laguni djelovao oko 1580. godine, odnosno prije odlaska u Rim iz kojeg, nažalost, ne poznajemo ni jedno Lazanićevo djelo, teško je povjerovati da bi u dvije godine mogao od rustikalnog bračkog ostvarenja prijeći na vrsnoću Kristova poprsja. Naime, *Ecce Homo* iz Noventa Padovane djelo je zrelog majstora na kojem nema početničkih improvizacija i nesigurnosti, kao na kamenoj pali iz 1578. u Nerežišću. Konačno, ne treba posve isključiti ni mogućnost kipareva boravka na *Terrafermi* i nakon 1593. godine. Međutim, kako nakon ovog datuma o majstoru više nema vijesti, nezahvalno je nagađati. Uostalom, prema Andrei Ciccarelliju koji je točno naveo da se umjetnik bavio slikanjem i bio u Veneciji, Lazanić je sigurno još jednom posjetio Italiju, odnosno Rim u kojem je prema ovom piscu i umro.

Bez obzira na mnoga otvorena pitanja oko Lazanićeva života i rada, *Ecce Homo* iz Noventa Padovane, kao četvrto signirano djelo u majstorovu skulptorskom opusu važna je dopuna poznavanju vodećeg kasnorenesansnog kipara u Hrvatskoj, o kojem će u budućnosti zasigurno još biti riječi.

BILJEŠKE

- * Ovaj su rad sufinancirali Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2016-06-1265, *ET TIBI DABO: naručitelji i donatori umjetnina u Istri, Hrvatskom primorju i sjevernoj Dalmaciji od 1300. do 1800. godine* i Sveučilište u Rijeci u sklopu projekta *Barokna Rijeka* (uniri-human-18-85 1219).
- 1 CVITO FISKOVĆ, Lazanićevi kipovi u Dubrovniku, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 6 (1950.), 27–31.
 - 2 CVITO FISKOVĆ (bilj. 1), 28. Na dnu predele retabla nalazi se natpis: SVMPTVS SIMEONIS BVNICH MDLXXVIII. O naručitelju oltara nema nikakvih spoznaja, a prezime Bunić (Bona) moglo bi upućivati na njegovo dubrovačko porijeklo. Usp. RADOSLAV TOMIĆ, Skulptura od 16. do 18. stoljeća, u: *Zborna crkva sv. Vlaha u Dubrovniku*, (ur. Katarina Horvat Levaj), Dubrovnik-Zagreb, 2014., 187.
 - 3 ANDREA CICCARELLI, *Osservazioni sull'isola di Brazza, e sopra quella nobiltà del sacerdote Andrea Ciccarelli parroco di Pucischie. Parte prima. Egregium quiddam est at dignitatis plenum, Majorem nostrorum memoriam revocare. Jacob. Faccioltati Orat. ad Historiam*. Venezia, MDCCCII. Presso Lorenzo Baseggio, con licenza de superiori., 16. „Nei secoli scorsi, e supponesi fino dai tempi di Diocleziano Imperatore, si ritrovavano nell'Isola degli ottimi Scultori, e fra gli altri nel decimosesto vi fuorono Niccolò Radojcovich, e Nicolò Lasaneo. Questi dilettevasi anche di pittura, ma più eccellente nella scultura lasciò molte belle sue opere non solo in Brazza, ma in Ragusa, in Venezia, e in Roma nel Vaticano, ove treminò i suoi giorni.“
 - 4 IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Slovník umjetnikah jugoslavenških*, III, Zagreb, 1859., 219–220.
 - 5 CVITO FISKOVIĆ (bilj. 1), 28. O sakristiji stare crkve Svetog Vlaha usp. ANA MARINKOVIĆ, Kasnosrednjovjekovna crkva sv. Vlaha, u: *Zborna crkva sv. Vlaha u Dubrovniku*, (ur. Katarina Horvat Levaj), Dubrovnik-Zagreb, 2014., 87.
 - 6 Za sintezu dosadašnjeg pisanja o Lazanićevim kipovima svetog Vlaha i Jeronima vidjeti: RADOSLAV TOMIĆ, Skulptura od 16. do 18. stoljeća, u: *Zborna crkva sv. Vlaha u Dubrovniku*, (ur. Katarina Horvat Levaj), Dubrovnik-Zagreb, 2014., 187–191.
 - 7 STJEPO SKURLA, *Sveti Vlaho biskup i mučenik od Sebaste, dubrovački obranitelj*, Dubrovnik, 1871., 114.; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 1), 31, bilješka 9.
 - 8 RADOSLAV TOMIĆ (bilj. 2), 229. „Ipak bi smo se u ovom istraživačkom trenutku trebali udaljiti od nejasnih hipoteza i pretpostavki, te kamenu Kristovu figuru ostaviti za daljnja istraživanja koja će, uz moguće arhivske podatke ili čvršću stilsku analizu, moći ponuditi uvjerljiv odgovor.“
 - 9 MILAN PELC, *Resnansa*, Zagreb, 2007., 377.
 - 10 CVITO FISKOVIĆ, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947, 166; isti, (bilj. 1), 28, 30–31.
 - 11 JORJO TADIĆ, *Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII–XVI v.*, sv II., 1500–1601, Beograd, 1952., 234–237, br. 1251.
 - 12 MARIA STELLA CALÒ MARIANI, *La pittura nel Cinquecento e del primo Seicento in terra di Bari*, Bari, 1969., 140–142.; CVITO FISKOVIĆ, *Alcuni pittori del Cinquecento in Puglia e in Dalmazia* (N. Lazanić, A. Rizzi, A. e D. Bizzamano, D. Ateniense), u: *Momenti e problemi della storia delle due sponde adriatiche*, (ur. Pier Fausto Palumbo), Lecce, 1973., 272; KRUNO PRIJATELJ, *Barok u Dalmaciji*, u ANĐELA HORVAT, RADMILA MATEJČIĆ, KRUNO PRIJATELJ, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 743.
 - 13 IGOR FISKOVIĆ, Lazanićeva replika rimskog portreta u Dubrovniku, *Peristil*, 34 (1991.), 55–62. PREDRAG MARKOVIĆ, u: *Dominikanci u Hrvatskoj*, (ur. Igor Fisković), Zagreb, 2011., 391–392. (K/16). Za glavu starca iz Zbirke dominikanskog samostana u Dubrovniku utvrđeno je da joj je idejni predložak bila glava Rimljanina koja se čuva u Ny Carlsberg Glyptotek u Kopenhagenu. Ona se do 19. stoljeća nalazila u Rimu te je bila poznata umjetnicima 16. stoljeća.
 - 14 CIVITO FISKOVIĆ (bilj. 1), 29. „Sitna obrada nabora roketne i vezenih ukrasa na plaštu [kipa svetog Vlaha u Dubrovniku] otkriva nam Lazanićeve veze s krugom lombardskih kipara, koji su radili u Rimu krajem 16. stoljeća, dok je on tamo boravio.“
 - 15 KRUNO PRIJATELJ, Alessandro Vittoria e la Dalmazia, *Arte Veneta*, 12 (1958.), 207; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 13), 61.
 - 16 Dimenzije poprsja su 63 x 50 cm.
 - 17 Porijeklo kipa nije razjašnjeno. Obližnja župna crkva sagrađena je 1747. i posvećena 1749. godine. S obzirom na blizinu Padove, može se pretpostaviti da je *Ecce Homo* mogao pripadati nekoj gradskoj crkvi ili samostanu, dokinutima u vrijeme francuske uprave početkom 19. stoljeća. Takvih je objekata bilo mnogo u Padovi, a kao i u obližnjoj Veneciji, njihove su umjetnine rasprodavane ili pak prenašane po sakralnim zdanjima u široj okolici.
 - 18 Koristim se prigodom da zahvalim Carlu Cavalliju iz Museo Diocesano u Padovi na korisnim informacijama. (<https://www.beweb.chiesacattolica.it/heritage/work/1167625/Bottega+veneta+%28%3F%29+sec.+XIX%2C+Ecce+Homo#da=1&action=CERCAOA&ambito=CEIOA&domini=1&frase=Bottega+veneta++sec.+XIX%2C+Ecce+Homo&ordine=rilevanza&locale=en>) (Posjećeno 5. 7. 2020.).
 - 19 MIGUEL FALOMIR FAUS, *Titian*, Museo del Prado, Madrid, 2003., 224. Najraniji sačuvani prikaz ove teme u Tizianovu opusu bio bi onaj u Museo del Prado, naslikan 1547. godine za cara Karla V. Godinu dana prije nastao je *Ecce Homo* za papu Pavla III., a 1548. onaj za Pietra Aretina, koji bi se mogao identificirati s platnom danas u Musée Condé u Chantillyu. Aretino je za tu svoju sliku kazao kako bi pogled na Kristovu patnju potaknuo na pokajanje i obraćanje svakog tko ga vidi svezanih ruku te da bi na poniznost inspirirao promatrača dok kontemplira bol koju su uzrokovali udarci trstikom koju Spasitelj drži u ruci. Smatra se da je prikaz iz Prada nastao u Rimu, zbog monumentalnog tretmana muskulature najvjerojatnije pod utjecajem Michelangela, kao i zbog toga što je ovo jedini zabilježeni primjer da Tizian, pod utjecajem rimske tradicije, slika uljem na mramornoj ploči. Karlov sin i nasljednik Filip II. upario je ovu ploču s kasnijom slikom Tizijanove *Mater Dolorose* u svojoj rezidenciji Alcazar u Madridu. Konačno *Ecce Homo* se od 1821. nalazi u Museo del Prado.
 - 20 MILAN PELC (bilj. 9), 374; RADOSLAV TOMIĆ (bilj. 2), 188.
 - 21 Jedan primjerak ove grafike dimenzija 386 x 315 mm čuva se u The British Museum u Londonu, a na njoj je natpis „Philipppo Regi catholico hispaniarum/ Ticianus pictor clarissimus DD ECCE HOMO Venetis luce Bertelli Formis“ (https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1950-0211-208) (posjećeno 11. 7. 2020.).
 - 22 MICHAEL BURRY, *The Print in Italy 1550-1625*, London, 2001., 222.